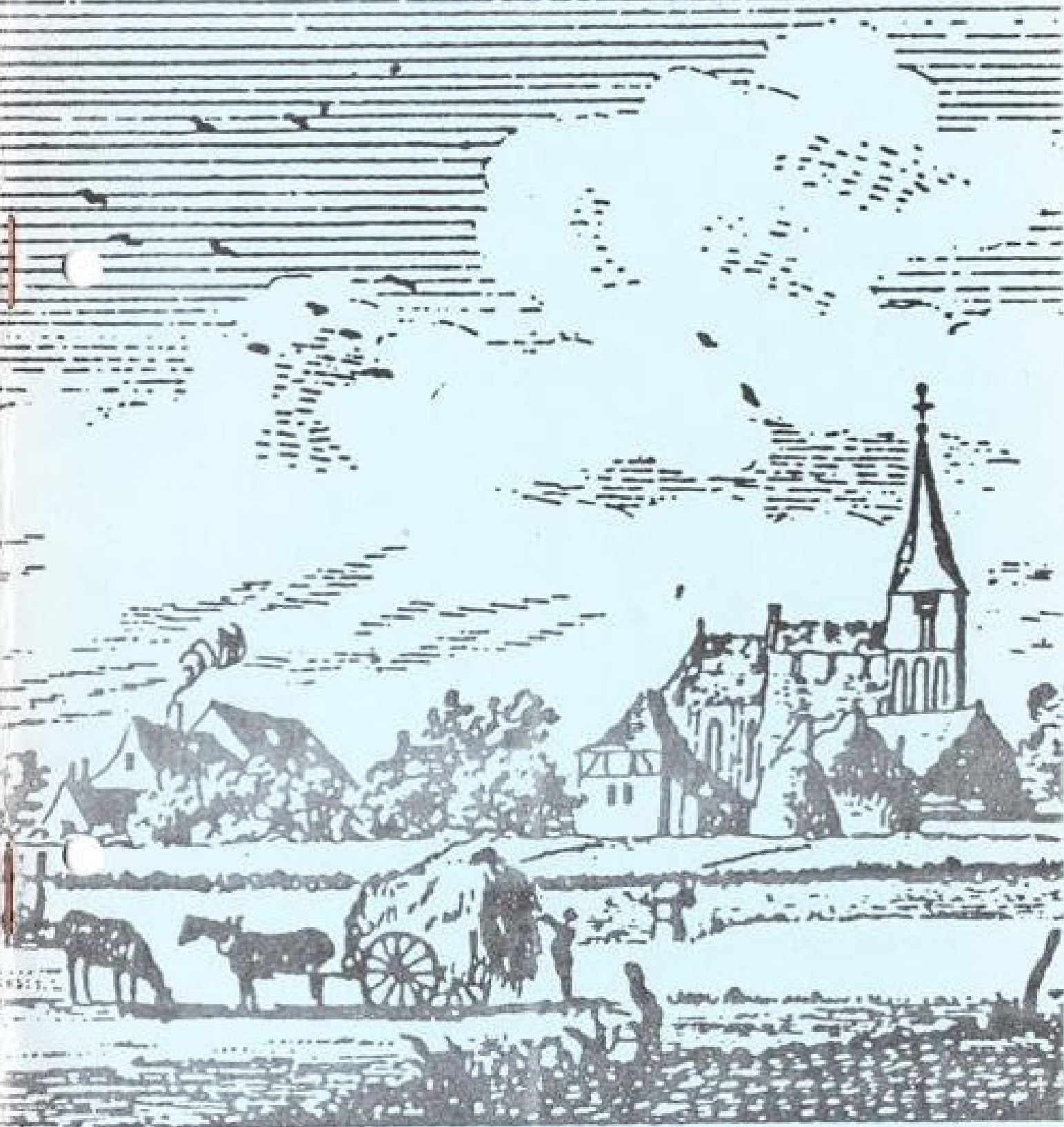

1985

2

Historische Kring
Duiven Groessen Loo

COLOFON

Het tijdschrift is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen Loo.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 20,- per jaar, over te maken op postgiro nr. 49.23.697 of
Rabo-bank nr. 31.54.07.484
t.n.v. Historische Kring Duiven
Groessen loo.

Secretariaat Historische Kring:

Dhr. A.Th.J.Boss
Van Dorth tot Medlerstraat 5
6921 AT Duiven.
Telefoon: 08367 - 1202

Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar.

Abonnementprijs f 7,50 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op bovenstaande bank- of girorekening.
Voor leden gratis.

Losse nummers f 3,00

Redactieleden R.M.Gerritsen
W.F.W.M.van Heugten
Th.M.J.Jonker

Redactieadres Kennedystraat 4a
6921 CW Duiven.
Telefoon: 08367 - 3743

Artikelen mogen alleen worden overgenomen na schriftelijke toestemming van de auteur en onder bronvermelding.

ISSN: 0168 - 9460

OMSLAG

De St. Remigiuskerk van Duiven met links, vermoedelijk, de brouwerij van Peter Heijendael. (Het tijdschrift 1985-1, blz. 21)
Fragment van een gravure naar Jan de Beijer, 1742.

PASTOOR JACOB VALLICK EN ZIJN 'KERCKENBOECK
THO GROESSEN'. (Deel I)

In aflevering 2 van dit tijdschrift (okt.1984) wordt in een bijdrage van Th.J.G.Goossen uit Zevenaar, getiteld 'De gilden in Duiven, Groessen en 't Loo', biz. 22, pastoor Jacob Vallick en zijn 'Kerckenboeck' genoemd. Dit 'ouwe Kerckenboeck', geschreven in de jaren zeventig van de zestiende eeuw, werd in 1692 'afgecopleert' door Jan Cool, organist voor de toenmalige pastoor Gijsbert Vermeer. Van deze copie werd weer een afschrift gemaakt in 1878, welke in 1921 door het Archief van het Aartsbisdom Utrecht werd gepubliceerd (1). Het origineel en de oudste copie waren inmiddels uit het parochiearchief van Groessen verdwenen, maar de laatste is in 1984 weer opgedoken. In dat jaar overhandigde pater Th. Hageman uit Bredevoort het boek aan het Streekarchievariaat De Liemers (2).

Pastoor Jacob Vallick oefende zijn bediening te Groessen uit van 1546 tot in de zeventiger jaren van die eeuw. Het was een periode van grote politieke en godsdienstige spanning in de Nederlanden en elders, waarin o.a. zeven Noordnederlandse gewesten, verenigd in de protestantse Unie van Utrecht(1579), zich uit het rijk van de Habsburgers losmaakten. Groessen, dat tot het Kleefse land behoorde, zal die geschiedenis van de Noordelijke Nederlanden niet meemaken. Toch geeft het boek van pastoor Vallick een boelende getuigenis van de overgang naar een nieuwe tijd. Het waren immers ook de jaren waarin binnen de katholieke kerk een nieuwe tijd werd ingeluid door het Concilie van Trente (1545-1563). Enerzijds toont het boek hoe een sterke verburgerlijking van het kerkelijk leven, vooral door het

prijsgaven van het priesterlijke celibaat, een vernieuwing noodzakelijk maakte. Anderzijds, hoe desondanks een verantwoordelijk en vooruitziend priester als Vallick te werk ging om het geloof onder zijn parochianen te bewaren.

Het jaar 1546 was het beginjaar van Jacob's pastoraat. Hij was toen waarschijnlijk reeds getrouwd, want 25 jaar later nodigt hij in luisterrijk Latijn de pastoor van Arnhem uit de eerste mis van zijn zoon Nicolaas door zijn aanwezigheid te komen opluisteren. In het 'Kerckenboeck' is sprake van pastoorskinderen. Nicolaas is niet de enige geweest, wellicht ook niet de oudste. Voor het begin van zijn pastoraat was Jacob Vallick reeds 15 jaar aan het kerspel verbonden als vicaris van het altaar van 'Sint Nicolaas'. In zijn tijd had het kerspel drie vicarieën, de oudste was toen al meer dan een eeuw oud. Vicarieën waren niet kapelaansplaatsen in onze zin, maar door adellijke en andere (vermogen- de) personen gestichte altaren, waaraan goederen en renten voor het levensonderhoud van een priester verbonden waren. De vicaris moest dan aan zulk een altaar enkele malen in de week het misoffer opdragen. Het was voorts de bedoeling dat hij in de parochie woonde, en op feestdagen assisteerde bij plechtige missen en bij het zingen van de getijden (vespers, lauden en metten). De oudste vicarie van Sint Nicolaus was in 1410 gesticht door Johan Kloeck, heer van de Beerenclauw, Johan ten Haeve van kasteel Rijswijk en door Arend Vos, Alert in den Bongert en andere lieden uit het kerspel. De Ten Haeve's van Rijswijk stichtten uit eigen goederenbezit in 1432 een vicarie, het Maria Magdalena-altaar, voor de zielenrust van de familieleden. Ten tijde van pastoor Vallick

werd dit bediend door Willem van Weze, pastoor van Duiven.

Tenslotte was er nog de Antonius-vicarie, gesticht in 1481 door ene ten Haeve, een Sloeck en enkele anderen, welke vicarie - naar eigen getuigenis - in dat jaar aan Goossen Lippert was vergeven. Dezelfde vicaris had in 1485 ook aangenomen de 'cappeltho Angeroy' te bedienen, op het eiland tussen Angeren, waarlangs de hoofdtak van de Rijn oorspronkelijk liep (er was ooit een Rijntol te Angeren), en het Loo.

De oudste vicarie, die van Sint Nicolaus, werd in 1531 door de toenmalige pastoor Egidius of Jelis Vallick (3) aan zijn zoon Jacob toevertrouwd. Hierdoor raakte hij reeds ten volle betrokken in de diensten van het kerspel. Hij zong alle getijden mee, behalve wanneer het 'speeldag' was en hij het orgel moest bespelen. Vermoedelijk was in die jaren voor het eerst een orgel in de dorpskerk verschenen, want er werd toen bepaald dat de bespeling van het orgel met de Nicolaus-vicarie verbonden moest zijn. Jacob was dus muzikaal gevormd, zijn Latijn blijkt later vloeiend te zijn, zijn kennis van de H. Schrift was opvallend en zijn geloofsijver evenzeer.

(wordt vervolgd.)

Dr. J. Wolters, Nijmegen.

Voetnoten.

- 1) Heijden, L.J.van der, 'Het Kerspel Groessen en zijn Kerckenboeck' Archief van het Aartsbisdom Utrecht, 46 (1921), blz. 1-107.
- 2) De Nieuwe Krant / De Gelderlander van 11-8-1984.
- 3) De grafsteen van Egidius Vallick bevindt zich in de torenruimte van de St. Andreaskerk te Groessen.

DUIVEN AAN DE GRENS.

1 Juni 1816 was een historische dag. Rond tien uur wachtte de Duivense burgemeester Koch de koets van gouverneur Van Lijnden op aan de grens bij Westervoort. Bij de Noordakkerse brug op de Kleefse Postweg, waar de Leigraaf de grens tussen Nederland en Pruisen vormde, werd een toespraak gehouden en daarna escorteerde de Duivense Landstorm de koets verder naar Zevenaar. Omstreeks half twaalf werd op de Markt te Zevenaar een proclamatie voorgelezen. In naam van de koning nam Van Lijnden bezit van de Kleefse enclaves: 'Vol van dankbaar gevoel voor de weldaden onder de Vaderlijke Regering van Frederik Willem genoten, gaat gij nu over onder die van den Koning der Nederlanden, Willem den Eerste...'

Als men tegenwoordig van Duiven naar Westervoort v.v. gaat, denkt niemand er meer aan dat men eens een paspoort nodig had om bij de Noordakker de grens te overschrijden. De tijd ligt nu ver achter ons dat er twee groepen waren, die elk op eigen wijze profiteerden van die grens, namelijk de smokkelaars en de katholieken.

Het aantal klachten over de smokkel moet enorm zijn geweest. Grote hoeveelheden tabak werden tot schade van de Pruisische belastingen over de grens gesmokkeld. In 1703 heeft een man, de Trompetter genaamd en in Duiven woonachtig, overal in de Liemers de tabak opgekocht en weggebracht zonder de belasting daarover te voldoen. Zo ook heeft Gisbert van den Brinck voor Van der Zee, een jood, in Duiven verscheidene malen tabak ingekocht en over de grens gesmokkeld om in Arnhem te verkopen.

De tweede groep, die van het bestaan van de grens profiteerde, bestond uit de Gelderse katholieken. In de Kleefse Liemers genoot men volledige godsdienstvrijheid. Dit had tot gevolg, dat reeds vanaf de zestiende eeuw zeer veel katholieken uit de Gelderse dorpen in de omgeving van Duiven en andere Liemerse plaatsen kwamen kerken. Een herinnering aan die godsdienstige omstandigheden, zoals die tijdens de Kleefs-Pruisische tijd hier heersten, vormen de processies die nog steeds in zwang zijn. Vóór de Tweede Wereldoorlog werd dat nog duidelijk gedemonstreerd door de Amsterdamse bedevaartgangers die, met de trein uit Kevelaar huiswaarts kerend, in Duiven uitstapten. Zij hielden hier nog

De gebouwen op het terrein met de naam 'De Noordakker' aan de Rijksweg. Op de voorgrond links, de leuning van de brug over de Leigraaf, die de grens was tussen Nederland en Pruisen.

(Foto Th. Jonker)

een laatste processie en vervolgden hun reis. In rustige tijden kon men de grens gemakkelijk overschrijden. Als de belastingen maar binnenkwamen en geen vreemd volk het land onveilig maakte, werd de passanten niets in de weg gelegd. Meermalen functioneerde de grensscheiding wel degelijk. In 1756 was in Beieren een pestepidemie uitgebroken. Meteen werd op hoog bevel aan de Noordakker en bij het Looveer een grenswacht van drie of vier man geplaatst. Zij moesten alle pakjoden, marskramers, bedelaars en vreemd volk zonder een geldige pas terugsturen of over de grens zetten.

Vóór de Franse Revolutie bestond er geen dienstplicht, maar werden jongemannen als vrijwilliger voor het leger aangeworven. De wervings geschiedde meestal door een onderofficier, die in een café de mannen tegen een voorlopig handgeld inlijfde. Duiven was als grensdorp voor de wervings-onderofficieren een geliefde plaats. Met een beetje listigheid kon het handgeld gering blijven. Buitenlanders die probeerden in het Ambt Liemers recruten te werven, konden rekenen op zware straffen. Op deserteurs was het edict van 4 oktober 1749 van toepassing. Patrouilles werden uitgezonden, o.a. in het jaar 1763, om deze op te sporen en bij hun regimenten terug te brengen. Aan de grenswachten werd opgedragen om verlofgangers binnen de eigen grenzen te houden. Van tijd tot tijd werden er ook algemene dievenjachten gehouden. De dievenjacht op 3, 4 en 5 januari 1787 geschiedde in samenwerking met het Hollandse deel van Brabant, het land van Overmaas en het gehele Hollandse, Gelderse en Zutphense land. Voor het aanhouden van de vagebonden zette men wachtposten aan de grens bij Westervoort bij de 'Noord Ackers

Brücke', bij de Nieuwgraaf, bij Lubbers tegenover het Looveer en bij Wolters in 'Loh'. In het dorp Duiven werden wachters geplaatst bij Roel van Hoed. Zij moesten iedereen aanhouden die verdacht leek. Hij die geen geldige pas kon tonen, werd gevangen gezet om later in een vesting zijn dagen door te brengen. Evenmin stond de grens open voor het vee. Zowel Gelderse als Kleefse veehouders kregen van Friederich Wilhelm op 20 juni 1729 aangezegd dat koeien, in het Kleefse gebied ge-weid, onder de belasting- en tolheffing van Pruisen vielen. Van het Liemers vee dat op Gelders gebied in de weiden stond, moest de melk in de Liemers worden teruggevoerd. De tolgaarder was belast met het innen van de extra tolgelden voor vreemd vee, dat hier kwam weiden.

De bewoners van de Liemers waren niet zó Pruisisch. Over en weer waren er vanouds veel kontakten over de grens heen. Het gezegde 'Wat grenzen delen, kan vriendschap helen' deed zeker opgeld.

Th.J.G.Goossen, Zevenaar.

Geraadpleegde bronnen en literatuur.

Smit, E.J.Th.A.M.A., De oude Kleefse enclaves en hun overgang naar Gelderland 1795-1817, Zutphen 1975.

Oud archief Zevenaar, nrs. 338, 1225, 1228, 1398, 1417.

FOTO'S VAN OUDE BOERDERIJEN IN DE GEMEENTE
DUIVEN.

Onlangs is de Historische Kring in het bezit gekomen van een bijzonder waardevolle collectie fotonegatieven. Het gaat hier om foto's van 130 boerderijen in Duiven, Loo en Groessen, die in 1963 door de heer N. Stolk zijn gemaakt. De heer Stolk was treinmachinist van beroep en deed het fotograferen na zijn 65e als hobby. Systematisch heeft hij vrijwel alle boerderijen in de provincie Gelderland gefotografeerd. In december 1975 is hij overleden.

*Woerdstraat 31, Duiven.
Dit zeer fraaie boerderijtje van dhr. J. Kok
was 280 jaar oud, toen het in oktober 1974
werd gesloopt. Het stond op het kruispunt
Ploenstraat - Woerdstraat - Broekstraat.*

*Husselarijstraat 56, Loo.
Dit kleine boerderijtje, van het type halle-
huis, was ongeveer 200 jaar oud toen het in
1982 werd gesloopt. De heer H. Jansen, op
de foto nog te zien, heeft er jaren gewoond.*

Via enig speurwerk zijn wij in contact geko-
men met zijn echtgenote (82 jaar) en zoon
Pieter. Op 30 maart 1985 hebben zij de foto-
negatieven van Duiven, Loo en Groessen ge-
schonken aan de Historische Kring Duiven
Groessen Loo.

Het gaat om foto's van 46 boerderijen in Dui-
ven, 55 in Groessen en 27 in Loo. Op het
ogenblik zijn al veel van deze, vaak zeer ou-
de boerderijen, verdwenen door sloop en enke-
len door brand. In juni hopen we een gedeelte
van deze foto's te exposeren in de biblio-
theek van Duiven.

*Leuvensedijk 1, Groessen.
Dit fraaie boerderijtje is in 1982 door brand
verwoest.*

Verder willen wij nog de aandacht vestigen
op de jubileum tentoonstelling

'BOERDERIJEN BEKIJKEN'

Deze tentoonstelling is tot 1 november 1985
te bezichtigen in de wagenhal van het Open-
luchtmuseum te Arnhem. Ze wordt gehouden
ter gelegenheid van het 25 jarig bestaan
van de Stichting Historisch Boerderij Onder-
zoek (S.H.B.O.)

R. Biermans - van Dongen.

DE DUIVENSE BROUWERIJ. (Deel 2 en slot)

Op zich is het opmerkelijk dat er op een uur gaans van de 'stad' Zevenaar een brouwerij als die van Duiven kon floreren. Volgens een in 1487 aan Zevenaar geschonken privilege mocht er in de Liemers niemand 'op den koop' bier brouwen buiten de stad Zevenaar. De gebroeders Hansen schijnen zich daaraan niet gestoord te hebben. Al in 1704 brouwde Joannes Hansen blijkens een vermelding in de stadsrekening van Zevenaar van dat jaar 'op den koop'. Kennelijk was er een overeenkomst gesloten tussen de Magistraat van Zevenaar en de brouwer Hansen, op voorwaarde dat de laatste een vast bedrag aan accijns aan Zevenaar afdroeg.

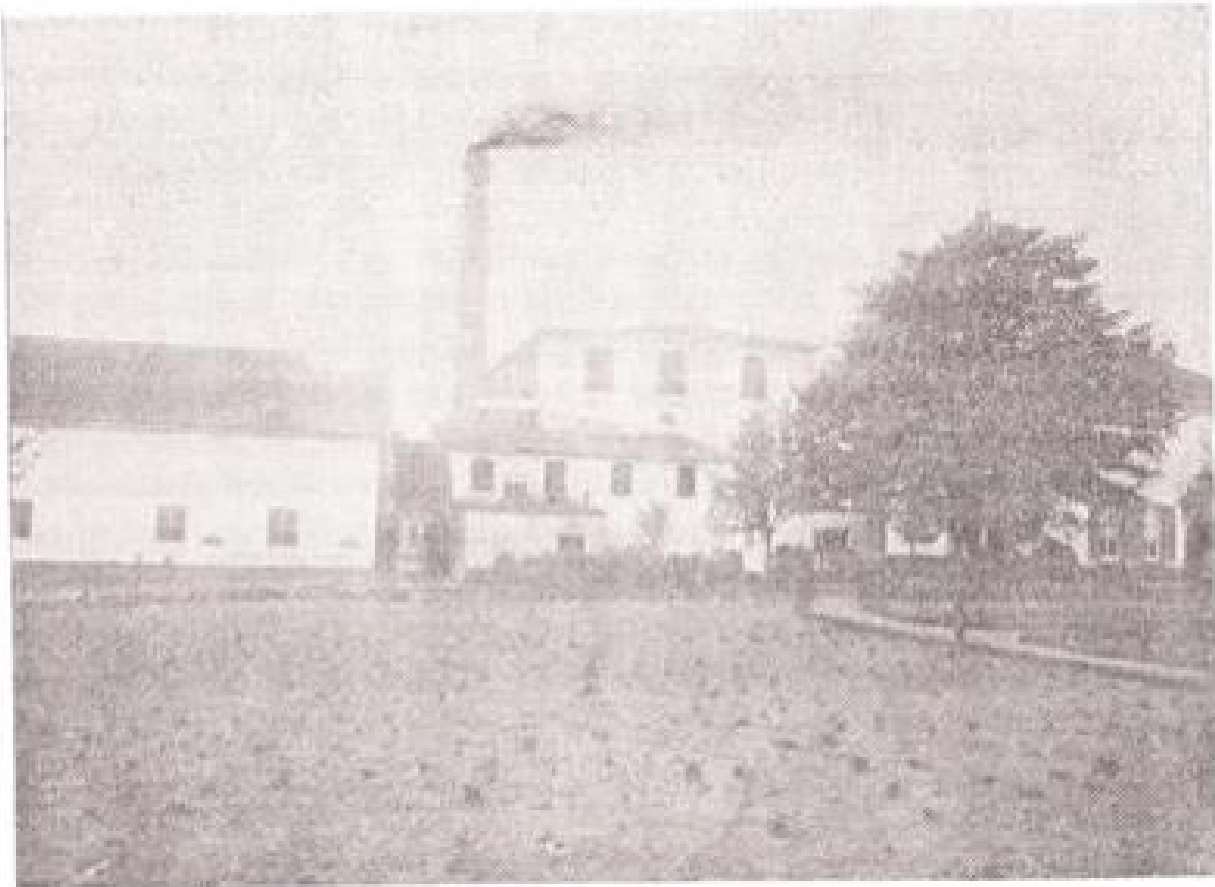
In de jaren twintig en dertig van de 18de eeuw zien we dat Hansen steeds nieuwe leningen op zijn bezittingen moet nemen. Kort voor zijn dood verkocht hij zijn hofstede aan Peter Heijdendael. Deze zette de overeenkomst met Zevenaar voort en betaalde jaarlijks 12 Rijksdaalders aan de Accijnskas.

In het brouwhuis stond een ketel van 10 tonnen (ongeveer 15 hl.). Erg groot zal de productie niet zijn geweest. Veel boeren brouwen nog steeds voor eigen consumptie. De afzet beperkte zich dus waarschijnlijk in de eerste plaats tot 'reizende passanten'. Nu was ook in dit opzicht de situatie voor Heijdendael gunstig, daar Duiven aan de Kleefsche Postweg lag. Deze verbinding tussen Arnhem en Kleef was in die tijd op last van de regering verbeterd en bovendien was de veerpont in Westervoort in 1763 met enige strubbelingen door een schipbrug vervangen. Zo mag men aannemen dat het aantal passanten ook was toegenomen.

Als Heijndael aan Zevenaar wilde leveren werd zijn bier per ton met 1 Rijksdaalder en 10 stuivers extra belast ter bescherming van de brouwers in Zevenaar. Wel leverde Heijndael aan de Gelderse dorpjes Westervoort en Lathem en dit was de voornaamste reden waarom hij als enige brouwer in het Ambt Liemers zijn ambacht mocht voortzetten. Dit in tegenstelling tot andere tappers, die hun bedrijf moesten staken op straffe van 10 Rijksdaalders en verbeurdverklaring van het illegaal gebrouwen bier.

Toen Heijndael zijn brouwerij in 1797 op hoge leeftijd aan zijn schoonzoon Evert Nass overdeed, was deze zelf ook al op gevorderde leeftijd. Drie generaties Nass zouden in de daaropvolgende 80 jaar aan het bedrijf verbonden blijven, waarbij vooral de zoon van Evert Nass, Petrus Stephanus, een markante rol speelde. 60 Jaar lang leidde hij de brouwerij. In hem hebben we een typische representant van de plattelandsbrouwer, zoals die in Beieren nog wel bestaat; boer, brouwer, herbergier en schout (burgemeester), vier functies in een persoon verenigd.

De productie lag omstreeks 1816 op 150 tot 160 tonnen bier per jaar. Dat betekent dat er in de wintermaanden twee tot drie keer per maand werd gebrouwen, in de zomer een keer per maand of minder. Dit verschil werd veroorzaakt door de slechte houdbaarheid van het bier in de zomermaanden. Overigens lag het gemiddelde gebruik per hoofd van de bevolking in die dagen erg laag. In 1853 mag Peter Nass een pletmolen installeren voor het malen van mout. In de Pruisische tijd mocht dit alleen in de daartoe aangewezen molens in verband met de accijnsheffing. Peter Nass was in het midden van de vorige

De achterzijde van brouwerij 'De Star', gezien van wat tegenwoordig de Oranjestraat heet.

eeuw een van de eerste brouwers in Nederland, die overging tot het brouwen van zogenaamd Beiersch bier, d.w.z. ondergistend bier. Daardoor was hij in staat om zowel 's zomers als 's winters goed bier te leveren met een rijk koolzuurgehalte, een frisse smaak en een relatief lange houdbaarheid ten opzichte van het volgens de oude (bovengistende) methode gebrouwen Nederlandse bier.

Niet lang na de dood van Peter Nass werd het bedrijf verkocht aan een weduwe, afkomstig uit het Limburgse Heijen, die haar zoon Coenraad 'in 't goed' wilde zetten. Coenraad Otten zou de laatste Duivense brouwer worden. Waarschijnlijk gaf hij de brouwerij de naam De Star. Zijn graf is nog terug te vinden op de R.K.-begraafplaats in Duiven.

Na de Eerste Wereldoorlog werd het bedrijf door Heineken overgenomen en stilgelegd. Een hardnekkig gerucht wil, dat de rode ster van Heineken ontleend is aan de oude brouwerij van Duiven.

H. Verschuur, Zevenaar.

Geraadpleegde bronnen en literatuur.

- Ranke, L. von: Zwölf Bücher Preussischer Geschichte, deel VII München 1930.
- Heinrich, G.: Geschichte Preussens: Staat und Dynastie, Berlin 1984.
- Petersen, J.W.van: Des landmeters trots - Oude kaarten van het gebied achter Rijn en IJssel, Zutphen 1974.
- Rijksarchief Arnhem: Rechterlijk archief Kleefse enclaves: volontaire protocollen (met name het regest hiervan van W. Zondervan, dat in het archief van Zevenaar bewaard wordt.
- De volgende stukken uit het oud archief van Zevenaar en het Ambt Liemers, (inventaris W. Zondervan, Zevenaar 1973):
 - 2. 1718-1750, verordeningen van verschillende aard.
 - 4. 1730-1738.
 - 1-4. 1662-1742, verordeningen van verschillende aard.
 - 8. 1721, historischer Bericht von der Stadt Sevenaer.
 - 14. Teschenmacher, Annales Cliviae, Juliae, etc., Frankfurt en Leipzig.
 - 1721, Codex diplomaticus no. XXXII (Privilegie).
 - 95. 1722-1743, verordeningen betreffende het krijgswezen.
 - 179. 1777-1780, enquête naar de financiële toestand van handel en bedrijf in verband met de 'Accise-Fixirung'.
 - 334. 1704, rekening van burgemeester Dr. Andries Henrick Hecking.
 - 1027. stukken betreffende brouwerijen en branderijen, 1720-1807.
 - 1360. 1769-1802, enquêtes naar het aantal herbergen en tapperijen.
 - 1371. maatregelen betreffende uitvoerverboden van graan en andere levensmiddelen ten behoeve van militaire doeleinden of wegens misoogst, met periodieke opnamen van de graanvoorraad 1741-1805.
- Gezinsbladen samengesteld op basis van de gegevens uit het RK-kerkarchief van Duiven.

DUIVEN, GROESSEN EN 'T LOO IN ONDERWIJS-
ENQUETES UIT 1799 EN 1805. (Deel 1)

Enquêtes blijken geen vinding van deze tijd te zijn. Ook onze voorouders kregen op gezette tijden formulieren voorgelegd, waarop in vraag- en antwoordspel de nodige informatie aan de overheid verstrekt moest worden. In het Streekarchief te Zevenaar bewaart men de ingevulde enquêtetformulieren van enquêtes die de Pruisische regering te Berlijn in 1799 en in 1805 in de Liemers hield (1). De bedoeling was dat 'Berlijn' een goed overzicht zou krijgen over de toestand waaronder men in de Liemers onderwijs genoot.

Nu bieden deze enquêtes een goed inzicht in het functioneren van de Liemerse dorpsscholen en vormen een interessante aanvulling op hetgeen A. Wolfsen (2) en J.W. van Petersen reeds hebben geschreven.

Hoe verliep nu zo'n enquête ?

Op 20 augustus 1799 werd vanuit Berlijn een brief verstuurd aan landdrost Von Sonsfeldt, die op het kasteel Aspel bij Rees resideerde. De postdienst werkte toen nog niet zo snel en ook Von Sonsfeldt zal wel de tijd genomen hebben om de zaak eens rustig te bekijken. Pas op 20 oktober stuurde hij de Berlijnse brief, voorzien van zijn eigen commentaar, door naar de Creiseinnehmer Böhme te Zevenaar. Deze functionaris, te vergelijken met de hedendaagse inspecteur der belastingen, stelde naar aanleiding van de brief de uiteindelijke vragen op en stuurde die met een begeleidende brief op 31 oktober door naar de vier pastoors van het Ambt Liemers, n.l. die van Oud Zevenaar, Groessen, Duiven en 't Loo.

Wie nu de ingevulde formulieren doorbladert, merkt al direct dat men zich toendertijd bij officiële correspondentie met de lagere overheid van twee talen bediende, het Duits en het Nederlands. De antwoorden op de formulieren uit Groessen en 't Loo zijn in het Duits gesteld, die van Oud Zevenaar en Duiven in het Nederlands. Dat hier in de Liemers naast het Duits ook het Nederlands gebruikt werd, was in die tijd niets bijzonders. Ook elders in het land van Kleef, tot Duisburg toe, was het Nederlands de algemene voertaal in het dagelijks leven, in de kerk en op school. Het Duits was de taal van de ambtenaren en de mensen die veel met de Pruisische overheid van doen hadden. Pas omstreeks 1830 werd van hogerhand het Duits in de scholen en de kerken ingevoerd (3). Dit meestal zeer tot ongenoegen van de inwoners. De Liemers bleef dit verduitsingsproces bespaard; in 1816 werd het definitief bij Nederland ingelijfd.

De vragen in de enquêtes van zowel 1799 als die van 1805 hadden betrekking op de toestand van het onderwijs in het algemeen. Zo werd er gevraagd naar het aantal kinderen dat naar school ging, en de afmeting en de staat van onderhoud van het schoolgebouw. Ook vroeg men naar de salarissen van de onderwijzers, hoeveel schoolgeld per kind betaald moest worden en uit welke fondsen het schoolgebouw onderhouden werd. Er werd ook de mogelijkheid geboden om op- en aanmerkingen te maken.

De enquête van 1799.

Zoals reeds is opgemerkt werden de antwoorden voor 't Loo in het Duits gesteld. Een ondertekening en datum ontbreken evenwel. Uit de

antwoorden volgt dat een jaar eerder, in 1798, het schoolgebouw vergroot was. De oorspronkelijke afmetingen waren 13 bij 9 Rijnlandse voet (ongeveer 4 bij 3 meter), na de verbouwing 27 bij 9 voet. Pastoor Peters (4) had voor deze uitbreiding 200 gulden Hollands (5) voorgeschoten. Als reden voor deze verbouwing wordt aangevoerd dat het aantal schoolkinderen sterk was toegenomen. Of deze toename het gevolg was van een locale bevolkingsexplosie of een andere oorzaak (6) is niet uit de antwoorden op de enquête af te leiden. Volgens het formulier varieerde het aantal kinderen dat de school bezocht naar het seizoen. In de zomer kwamen tien of elf kinderen naar de Loose school, in de winter zeventig tot tachtig. Dit grote verschil tussen zomer en winter was vroeger heel normaal. In de zomer werden de kinderen thuis gehouden om op de boerderij mee te helpen of, en dat was de belangrijkste reden, om het vee te hoeden.

Uit de antwoorden van Groessen, die door pastoor J. Henrichs (6) op 27 november 1799 met een zwierig handschrift in het Duits zijn gegeven, blijkt dat de Groessense school in de zomer leeg stond. Geen enkel kind kwam dan naar school. In de winter lag het aantal (7) leerlingen rond de vijftig. Wel meldde de pastoor dat het aantal kinderen in de schoolleeftijd ongeveer tweehonderd was. Het grote verschil tussen deze tweehonderd en het geringe aantal dat de school werkelijk bezocht, blijkt minder verontrustend als men de opmerkingen van pastoor Henrichs leest. Hier gaat hij nader in op de erbarmelijke toestand waarin de katholieke plattelandscholen in het algemeen functioneren. Hij schreef onomwonden dat de meeste scholen slecht waren en geleid werden door onbekwame

onderwijzers. Hij gaf ook de oorzaak aan door erop te wijzen dat slechts weinig mensen geïnteresseerd zijn in het beroep van onderwijzer. Men moest toendertijd namelijk een tamelijk groot bedrag (collatie) op ta-

Land waar uyt het gebouw werd onderhouden	Reparatur na een jaarige Dien Scheit	Getal van den Scholieren Schoolmeester	het Salarium van den Schoolmeester
tot dit Land is hier Land prijnt dus een De Reekm. Del. sonder landen worden in den pynen ook eenigzints bedrangelyk by den de helve Verstand mistrant worden	Reed M. 2 Sic hier tot dato on- beding; Boer dats gemeent is hier her- meestlyc ing niet of als Reijnt Pastor... die de her- en arme son bestry- verpugt ad- mistrant en berecht.	tralschen de Dy a 40 geen in de school. in tote bedrangelyc dit getal van den kindren in dese gemeente Liefde is van de gemeente schoel geen Vader bevat ten aan om van Keitke Liefde is Liefde is Liefde is Liefde is Liefde is	Reed M. 2 Salarium. voor ieder trakt den meester Stuyves Sic de armen kindren, trakt den schoolmeester Liefde is middelen een 2 56
<p>Na Weerdil Van alligam Dijst. Klerijc Van H. Liffel Regentijc Liefde is</p>			

Fragment van het enquêteformulier met de antwoorden van pastoor Steins van Duiven.

fel kunnen leggen om een betrekking te kunnen verkrijgen. Henrichs meldde verder dat hij enkele jaren tevoren een bekwame onderwijzer heeft aangesteld op eigen kosten. Hij betaalde hem per week een gulden Hollands en gaf hem daarnaast ook vrije kost en woning. Hierdoor was de toestand veel verbeterd en het aantal kinderen, dat de Groesense school vanaf dat moment bezocht, was gestegen tot ongeveer dertig in de zomer en honderd in de winter.

Voor Duiven antwoordde pastoor Steins op kerstdag 1799 en wel in het Nederlands. Ook hij blijkt niet bijster ingenomen met het onderwijssysteem. Al direct bij de beantwoording van de eerste vraag naar de afmetingen en staat van onderhoud van het schoolgebouw brandde hij los: 'te laag, vogtig, naceelig aan de gezondheid der kinderen en tot geen School geschikt'. De oorzaak voor zijn strijdlust blijkt bij vraag drie, waar gevraagd wordt naar de reparaties van het schoolgebouw over de laatste tien jaren. Hij begon zijn antwoord met de opmerking: 'ben hier tot dato onkundig in ; een Boer van deze gemeente is hier kerckmeester die mij niet erkent als Adjunct Pastoor'. Deze kerkmeester, die niet met name genoemd wordt (7), bleek de kerkelijke goederen en ook de goederen van het armenbestuur te beheren en te verpachten zonder de pastoor daarin te kennen. Dat was niet alleen onbeleefd maar, zoals pastoor Steins uitdrukkelijk opmerkte, in strijd met een regeringsmaatregel van 16 oktober 1799. Daarbij werd bepaald dat de pastoors bij de afhandeling van dergelijke zaken aanwezig moesten zijn. Ook bij de beantwoording van de vraag naar het aantal leerlingen weidde pastoor Steins uit. Hij meldde dat een dertig tot veertig

kinderen naar de Duivense school komen. Het totaal aantal kinderen in de schoolleeftijd lag echter om de honderdentwintig. De school, met een grondoppervlak van zo'n 25 m², was voor dit aantal veel te klein. Daarom gingen veel Duivense kinderen in Westervoort naar school. Dit kan de goedkeuring van Steins echter niet wegdragen. Het zou zijns inziens bedenkelijke gevolgen kunnen hebben 'uijt hoofden der revolutionaire gevoelens, die thans in de Hollandsche dorpen heerschen'. Hiermee doelde hij op het opdringen van de nieuwe ideeën die de Franse revolutie naar de Bataafse republiek had gebracht en ook schijnbaar in Westervoort werden verkondigd. Hoogst waarschijnlijk is dit niet de enige oorzaak voor zijn ongerustheid. Hij laat onuitgesproken dat de kinderen in Westervoort naar een protestantse school gingen. Katholiek onderwijs was daar, in tegenstelling tot de Kleefse dorpen in de Liemers, sedert de Tachtigjarige Oorlog verboden.

(wordt vervolgd.)

Wim van Heugten, Duiven.

Voetnoten.

- 1) Oud Archief Zevenaar, inv. nr. 1347.
- 2) Wolfsen, A., In Duiven naar school, Duiven 1982.
- 3) Zie bijv. J.Merges: Der untere Niederrhein, Studien zu seiner sprachlichen Entwicklung, Kleef 1983.
Ook F.Gorissen in Jaarboek Zannekin 1 blz. 23-43, Ieper/Soest 1977.
- 4) De kruisheer R. Peters was tussen 1788 en 1818 pastoor van 't Loo. Omstreeks de jaarwisseling 1785/86 tijdelijk deservitor in Groessen.
- 5) Op het grondgebied van het Hertogdom Kleef, dat sedert 1619 tot Brandenburg/Pruissen behoorde, was naast het eigen Kleefse geld ook het geld van de Republiek der Verenigde Provinciën algemeen gangbaar. In oude rekeningen treft men dan ook achter het bedrag de term Clevisch of Hollandsch aan, om aan te geven in welke munt men rekende.

VERENIGINGSNIUWS

JAARVERGADERING

Op 8 mei 1985 heeft de Historische Kring haar jaarvergadering gehouden in het C.C.O.G.

De veertien aanwezige leden lieten in een lot tempo de statutair voorgeschreven jaarverslagen de revue passeren. Meer tijd vergde de rondvraag met een gedachtenwisseling over het gemeentelijk monumentenbeleid en de rol die de Historische Kring daarin kan spelen. Ook werd de inmiddels danig onttakelde molen in Groessen aan de orde gesteld.

Na de pauze presenteerden de heren Bosman en Warmerdam van de Historische Kring Westervoort, twee beeld- en geluidseries. In een knappe montage van geluid en met een vlotte beeldwisseling toonden beide heren eerst een boeiend beeld van nog levende Nederlandse folklore. De tweede presentatie gaf een overzicht over alle oeververbindingen die er over de IJssel bij Westervoort zijn geweest.

Het was een goede afsluiting van deze jaarvergadering.

Th.M.J. Jonker.

6) Joannes Henrichs, Can.S.Cr., was tussen 1786 en 1815 pastoor te Groessen.

7) Vermoedelijk is de bedoelde kerkmeester Hendrik van Brandenburg. Van zijn hand is een afrekening van het kerk- en armenbestuur over het jaar 1799, die in het kerkarchief bewaard wordt.

I N H O U D S O P G A V E

Nr. 2 (juni 1985)

Dr. J. Wolters	Pastoor Jacob Vallick en zijn 'Kerckenboeck tho Groessen'.(deel 1)	25
Th.J.G. Goossen	Duiven aan de grens.	28
R. Biermans - van Dongen	Foto's van oude boer- derijen in de gemeente Duiven.	32
H. Verschuur	De Duivense brouwerij (deel 2 en slot)	35
W. van Heugten	Duiven, Groessen en 't Loo in de onderwijs- enquêtes uit 1799 en 1805. (deel 1)	39
	Verenigingsnieuws.	